

HELEN ULICZKA

Naturvårdshänsyn vid avverkning – avsikter och praktik

foto: helen uliczka

Fortfarande har dagens hyggen små mängder av kvarlämnade naturvårdsträd (ovan). Det är få hyggen som har flera olika kvarlämnade lövträdsarter som björk, rönn och asp, samt högstubbar och döda träd (th).

- Att anpassa skogsbruket till både produktion och bevarande av biologisk mångfald är en svår process. Ansvaret är skogsägarnas, men vilka avsikter har de i sitt naturvårdsarbete jämfört med vad skogsarterna behöver?
- På blanketten för avverkningsanmälan skall skogsägaren markera planerad naturhänsyn, exempelvis enskilda trädhänsyn som högstubbar och grova lövträd. En jämförelse mellan markeringar och trädhänsyn på hyggen visade ett samband mellan intention och praktik.
- Mängden enskilda trädhänsyn var oftast mindre än rekommenderat och resultaten tyder på att man ofta inte inventerar beståndet för avverkning.
- Blanketten verkade vara svårförståelig och var ofta fel ifylld. Endast 47 procent av den markerade hänsynen var helt korrekt utförd i praktiken. En förändrad blankett skulle kunna förbättra överblicken över naturvårdsåtgärderna i skogslandskapet.

foto: helen uliczka

Enligt dagens skogspolitik skall skogsägaren för naturvårdens skull lämna kvar en del träd vid avverkning. Det kan röra sig om kantzoner, små skogsområden med särskilda naturvärden eller enskilda trädhänsyn som gamla eller döda träd och stora lövträd. Att spara träd för arters fortlevnad innebär förstås ofta en inkomstförlust för ägaren. Under lång tid har man inom skogsnäringen fokuserat på skogsvårdslagens produktionsmål. Skogsägaren bidrog, och bidrar fortfarande, både till sin egen och till hela Sveriges ekonomi. Att ändra uppfattning om detta, och att anpassa skogsbruket till att även spara livsmiljöer för en mängd arter, kan vara en lång process som ständigt kräver ny kunskap. Därför är det viktigt att ta reda på både vad arterna behöver för att finnas kvar och vad skogsägarna har för avsikter i sitt naturvårdsarbete. Ett sätt att mäta skogsägarnas avsikter är att på blanketten för avverkningsanmälan se på vad de rapporterar att de skall utföra i naturvårdshänseende.

I det här numret av Fakta Skog presenterar jag vad som framkom från studier av både arternas behov och skogsägarnas avsikter. Jag undersökte vad de rapporterade att de skulle lämna på planerade hyggen och jämförde det med vad de gjorde i praktiken.

Artfattig brukad skog

Många arter saknas i den brukade skogen (Faktaruta 2). Det beror sannolikt på att skogslandskapet redan har förlorat så mycket av sin naturliga struktur att de mest krävande arterna har försvunnit från stora områden. Det är således viktigt att spara gamla träd och lövträd för att krävande arter skall finnas kvar eller återkolonisera skogarna. Vad gör då skogsägarna när det gäller naturvård?

FAKTARUTA 1

Studieområde Bergslagen

Studierna i artikeln har skett vid Grimsö forskningsstation som ligger i Lindesbergs kommun i Bergslagen. I hela Bergslagen var det förr brist på skog, eftersom bergsbruket under flera hundra år använde väldiga mängder skogsråvara. Här började man tidigt återplantera och vara rädd om den skog som fanns. I början på 1900-talet var de flesta gruvor och hyttor nedlagda och övergången till regelrätt skogsbruk gick snabbt. Numera är Bergslagen ett skogsbrukslandskap, nästan helt täckt med produktionsskog av gran och tall. Små områden med gammelskog finns, oftast med klenvuxen talldominerad skog på svårtillgängliga platser.

I de gamla skogarna var lövträd vanligare än nu, dels naturligt, dels genom det senare förbjudna svedjebruket där lövet slog upp på övergivna svedjor. Under andra halvan av 1900-talet bekämpades lövträden medan granplanteringarna bredde ut sig. Numera kommer lövträden återigen upp på igenväxande åkrar och hagmarker, men inne i skogarna är det oftast ont om asp, sälg och rönn.

Skogsägarnas avsikter före avverkning

För att ta reda på vad skogsägare planerade före avverkning när det gällde naturhänsyn, tittade jag närmare på den avverkningsanmälan som skogsägaren lämnar in till skogsvårdsstyrelsen. På blanketten finns sju olika sektioner där man skall ange vilka typer av naturvårdshänsyn man ämnar ta vid avverkningen. Detta kan betraktas som skogsägarens avsikter, vilka skulle kunna förmodas ha ökat i omfattning med tiden, eftersom informationen om naturvård till skogsägarna har ökat.

Jag studerade avsikterna, särskilt för enskilda trädhänsyn, på de 1665 blanketter som kommit in från skogsägarna i Lindesbergs kommun under åren 1995–2000 (Faktaruta 1). Det finns en särskild sektion (Figur 1) där man kan kryssa för de trädhänsyn man planerar att lämna.

Ingen tydlig ökning

Jag fann ingen generell ökning av avsikterna under åren. Visserligen syntes en ökning efter 1998 (Figur 2), men anledningen var troligtvis att man då lagt till tre typer av hänsyn på blanketten, en ökning från nio typer till tolv. Man

hade till exempel delat upp alternativet *Högstubbar* i ”naturliga” och ”tillskapade” högstubbar, vilket innebar att de flesta kryssade för båda alternativen, utan att det för den sakens skull var säkert att de lämnade dubbelt så många högstubbar.

Vad fanns kvar på hyggena?

För att ta reda på vad skogsägarna verkligen utförde av vad de kryssat för på blanketten, jämförde jag detta med vad som lämnats som trädhänsyn på 40 hyggen, alla anmälda 1996–2000. I fältundersökningen räknade jag alla kvarlämnade trädhänsyn på hela den avverkade arealen. Det visade sig att det fanns en överensstämmelse mellan avsikterna och den tagna naturvårdshänsynen i praktiken. Hyggena delades upp i två grupper om vardera 20 stycken med avseende på antalet kryssmarkeringar för trädhänsyn som ägaren gjort på blanketten; en grupp med 0–3 kryss och en med 4–9(12) kryss. Grupperna skiljde sig åt när det gällde mängderna av lämnade hänsyn. De skogsägare som angett att de planerade att spara flera typer av trädhänsyn hade gjort detta i högre utsträckning än de som kryssat för få eller ingen hänsyn (Tabell 1).

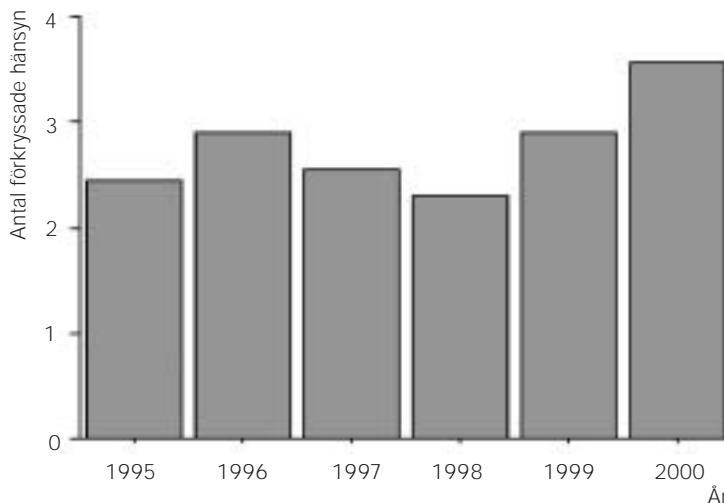
figur 1. | Bild av den sektion på avverkningsanmälan där skogsägaren kan markera enskilda trädhänsyn. Bilden visar sektionen som den ser ut från och med 1998, då Grova barrträd och Trädssamlingar lades till, och Högstubbar delades upp i ”naturliga” och ”tillskapade”.

Små mängder av lämnade trädhänsyn

Det vanligaste var att det fanns tre typer av trädhänsyn på hyggena. Det högsta antalet var sex olika typer och det lägsta var noll, båda fanns på vardera tre hyggen. Mängderna sparade trädhänsyn var oftast små jämfört med vad som rekommenderas, till exempel i miljöcertifieringssystemen. Det fanns i genomsnitt två högstubbar och ett dött träd per hektar, samt runt fem lövträd (Tabell 1). Troligen är detta alldeles för lite för att ha en avgörande positiv effekt på de hotade arterna. Lövträden utgjordes vanligen av björk och i enstaka fall av asp, sällan rönn, medan sälj inte hittades alls. Sannolikt hade dessa inte heller funnits före avverkningen. Arter som behöver andra lövträd än björk kommer alltså inte att kunna återkolonisera dessa områden.

Fel ifylld blankett

Bara 47 procent av den på blanketten markerade hänsynen var helt korrekt överensstämmande med vad som i praktiken gjordes, det vill säga när man hade kryssat för en typ av trädhänsyn och sparat just denna på hygget. Ofta hade man kryssat för fler eller färre olika sorters hänsyn än vad som lämnats, eller så hade man lämnat andra hänsynstyper än dem man kryssat för. Detta tyder på att man inte har inventerat beståndet före avverkning. De som kryssat för flera olika hänsyn uppfyllde sällan detta, då vissa hänsynstyper säkert inte hade funnits att spara. Exempelvis fanns det rönn på endast tolv hyggen, men den

figur 2. | Medelantal kryss i rutan för trädhänsyn per år. 1998 infördes den nya blanketten med tolv i stället för nio kryssmöjligheter (se Figur 1). Man använde dock den gamla blanketten i stor utsträckning och inte förrän år 2000 var den nästan helt ersatt av den nya. Ökningen som syns i sista stapeln är alltså troligen endast skenbar.

tabell 1. | Medelvärdet av antalet funna trädhänsyn per hektar av de tre vanligaste typerna. Hyggena delades in i två grupper beroende på antal kryssmarkeringar på avverkningsanmälan. Tabellen visar också hur många olika typer av trädhänsyn det fanns i medeltal per hygge, samt hur många av dessa som var korrekta, det vill säga att skogsägaren både hade kryssat för dem på blanketten och lämnat dem på hygget.

Trädhänsyn	Grupp 1	Grupp 2	Totalt
	0–3 kryss	4–12 kryss	
"Andra" träd *	3,9	6,0	5,0
Högstubbar	1,5	2,5	2,0
Döda träd	0,7	1,2	0,9
Funna hänsynstyper	2,3	4,2	3,2
Korrekta markeringar	0,6	3,1	1,8

* Lövträd, oftast björk. Markerades ofta som "grova lövträd" men var under 40 cm i brösthöjdsdiameter och räknades därför in som "andra träd". Frötallar räknades ej.

var förkryssad på arton blanketter. Det fanns också bara 0,2 rönnar per hektar i medeltal, troligen var det vad som fanns redan före avverkningen. På hälften av de 40 blanketterna hade man också kryssat i *Hälträd*, men inga

sådana återfanns på hyggena. Av det kan man dra slutsatsen att antingen har skogsägaren velat spara hålträd om det fanns några, men inte sett efter i beståndet, eller så har det funnits hålträd, men den entreprenör som avverkat har tagit ner dessa.

FAKTARUTA 2

Signalarter och fågelarter saknas i hårt brukat område

Skogsstyrelsen inledde 1993 en inventering av nyckelbiotoper, alltså områden som kunde innehålla eller ha bra förutsättningar för hotade arter. Man letade efter utvalda känsliga arter, så kallade *signalarter* som skulle signalera att området där de fanns även var bra för andra känsliga arter och att dessa arter kanske också fanns i närheten.

Vid en inventering av lavar på gran, tall, björk och asp i nittio provtytor på Grimsö forskningsområde saknades de flesta av lavsignalarterna, särskilt arter knutna till lövträd. Av de tjugo signalarter som enligt sina utbredningsområden skulle kunna finnas i trakten, fanns bara sex stycken. Två av dessa förekom på äldre aspar, två på björk och äldre barrträd och två på mycket gamla barrträd, äldre än 120 år. Det fanns fler lavar i lövblandskog och obrukad gammal barrskog än i den brukade barrskogen, vilket tydde på att signalartsbegreppet fungerade som det var tänkt. Förekomsten av signalarter var också relaterad till förekomsten av andra lavar, det vill säga

de funna signalarterna signalerade verkligen goda förhållanden även för andra arter.

Antalet lavar och deras täckningsgrad ökade också med ökande ålder på träden för alla fyra trädarterna. Asp skiljde sig mycket i lavartssammansättning från de andra tre träden, vilket visar att det är viktigt att spara asp, inte bara björk, om man vill bevara den biologiska mångfalden. Asp är också mycket viktig för flera arter hackspettar. Vid en jämförelse med hur stannfåglar fördelade sig i samma skogstyper visade det sig att de flesta arterna fanns i lövblandskogen, trots att denna till stor del var relativt ung. Den gamla barrskog som finns kvar täcker antagligen för små ytor för att locka några gammelskogsspecialister bland fåglarna, förutom möjligen trädkrypore som var vanligare där. Flera arter av hackspettar som har setts i området förut; tretåig hackspett, gråspett, mindre hackspett och den hotade vitryggiga hackspetten, återfanns inte vid inventeringen.

Specifika växt- och djurarter

I tredje sektionen på blanketten skulle skogsägaren ange om man hade för avsikt att visa hänsyn till att det fanns en tjäderspelplats eller en växt-/häckningsplats för en sällsynt eller hänsynskrävande art. Man kunde även ange ett eget alternativ. Bara åtta blanketter hade något ifyllt här. En av dessa angav ”spår av tretåig hackspett” och en annan ”sällsynta träd”. För övrigt var det ingen av markeringarna som direkt anknöt till hotade skogsarter. Varför denna sektion används så lite går bara att spekulera i. Möjligen känner skogsägarna inte till vilka arter som finns och vilken hänsyn de kan behöva.

Svårförståelig blankett

Det verkade som om blanketten var svår att förstå. Inte bara rönn och hålträd var överskattade, fyra blanketter hade *Träd med kulturspår* förkryssat, trots att sådana sannolikt inte finns i den här regionen. Eftersom det är frivilligt står det inte på blanketten att man bör inventera innan den fylls i.

Det kan också vara svårt att veta vad som menas med de olika hänsynskategorierna. Enligt en del definitioner är *Grova träd* minst 40 cm i brösthöjdsdiameter, enligt andra är de ännu grövre. Men hur skall skogsägaren veta vad som är grova träd och vad som skall markeras som *Andra träd*? Sannolikt har man här kryssat fel i de flesta fall, då träd över 40 cm var mycket sällsynta. Och hur stor är en trädsamling?

I övriga sektioner på blanketten finns stora överlapp, till exempel skall man i första sektionen markera vilka skogliga impediment, det vill säga områden med mycket låg skogsproduktion (< 1 skogskubikmeter/år/hektar) som mossar och hållmarker, som finns inom avverkningsområdet, samt vilken hänsyn man ämnar ta till dessa. Men det går även att markera flera typer av impediment i andra sektionen. I denna sektion blandas också kulturhänsyn (hagmark, äldre

stig, rest av kvarn/såg m.m.) med naturhänsyn (urskogsrest, sumpskog m.m.). Skötselråden för dessa är emellertid helt olika; vid kulturhänsyn bör bestånd ofta röjas från träd men vid naturhänsyn är det tvärtom, och det går inte att utläsa vad som bör göras för de olika typerna.

Enklare blankett

En rekommendation utifrån dessa resultat är att blanketten bör ge mycket tydligare riktlinjer för hur skogsägaren skall fylla i den. Det bör framgå att en inventering av naturvärden är önskvärd innan man fyller i blanketten, så att det inte handlar om önskemål som inte kan uppfyllas då hänsynstyperna saknas. Den skulle också kunna förenklas kraftigt och innehålla färre, men viktiga, typer av enskilda trädhänsyn. Det skulle räcka med högstubbbar, lövträd (helst andra än björk), döda träd och gamla barrträd. I stället kan man kvantifiera dessa och ge en rekommendation för hur stor mängd man bör lämna för att se till att minsta ekologiskt funktionella och meningsfulla hänsyn är taget. Kulturhänsyn har inte med naturvård att göra och borde avskiljas från naturhänsynen, samt förses med korta rekommendationer för åtgärder.

Blanketten som verktyg

Blanketten skulle kunna användas som ett verktyg för information till berörda myndigheter om den utformas så att skogsägaren kan fylla i den på rätt sätt. Om skogsägarna verkligen utför vad de anger på blanketten, kan deras angivna avsikter användas som indikatorer på två saker: dels på tillståndet på framtidens hyggen, dels på styrkan i deras vilja att utföra naturvård. Detta skulle kunna ersätta dyra inventeringar i skogslandskapet. För detta krävs att man återigen börjar registrera det som fylls i på blankettens sida för naturvård, vilket man började med när sidan kom till, men sedan upphörde med på grund av

frivilligheten i naturvårdsarbetet. Det är risk att naturvärden kommer att minska, eller förbli otillräcklig för att bevara mångfalden, då klagomålen angående naturvård från skogsägarna ofta syns i den allmänna debatten. En morot i form av ekonomisk kompensation skulle kunna skapa ett incitament som kan höja intresset för att utföra naturvård. Det kan vara möjligt att koppla deklarerade avsikter på blanketten till någon slags ersättning. Exempelvis skulle en viss mängd sparad hänsyn kunna vara avdragsgill för skogsägaren.

Om de arter som idag är försvunna från stora områden skall kunna återkolonisera skogslandskapet behövs en positiv inställning till naturvård hos skogsägarna, samt en medföljande ökning av både intentioner och praktiskt naturvårdsarbete.

Ämnesord

Naturvårdshänsyn, avverkningsanmälan, signalarter, skogsägare, intention-praktik

Läs mer

- Uliczka, H. 2003. Nature conservation efforts by forest owners' intentions and practice in a Swedish case study. *Silva Fennica* 37(4): 459–475.
- Uliczka, H., Jansson, G. and Angelstam, P. 2004. Heltidsskogsägare minst positiva till naturvård. *Fakta Skog Nr 1/2004, SLU*.
- Uliczka, H., Angelstam, P., Jansson, G. and Bro, A. 2004. Non-industrial private forest owners' knowledge of and attitudes towards nature conservation. *Scand. J. For. Res. in press*.
- Uliczka, H. & Angelstam, P. 1999. Occurrence of epiphytic macrolichens in relation to tree species and age in managed boreal forest. *Ecography* 22: 396–405.
- Uliczka, H. & Angelstam, P. 2000. Assessing conservation values of forest stands based on specialised lichens and birds. *Biological Conservation*: 343–351.

Författare

Helen Uliczka är forskare i ekologi vid institutionen för naturvårdsbiologi, SLU, Grimsö forskningsstation
730 91 Riddarhyttan
Tel. 0581-69 73 07
E-post: Helen.Uliczka@nvb.slu.se

Ansvarig utgivare:
Redaktör:

Jan-Erik Hällgren, SLU, Fakulteten för skogsvetenskap, 901 83 Umeå
Kristina Sundbaum, SLU, Informationsavdelningen, Box 7077, 750 07 Uppsala
Telefon: 018-67 15 23 • Telefax: 018-67 35 20
E-post: Kristina.Sundbaum@adm.slu.se

Webbadress:
Prenumeration och lösennummer:

www.slu.se/forskning/fakta
SLU Publikationstjänst, Box 7075, 750 07 Uppsala
Telefon: 018-67 11 00 • Telefax: 018-67 35 00
E-post: Publikationstjanst@slu.se

Prenumerationspris:
Tryck:

320 kr + moms
TK Tryck, Uppsala 2004
ISSN 1400-7789 © SLU